

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ד, תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

„זאת אומרת“ בדברי חז"ל

הצירוף „זאת אומרת“ הוא אחד השכיחים ביותר בשפת
ימינו בהוראות: היינו, דהיינו, כלומר, הכוונה היא וכדומה.

1. לוח AB II, טור ד—ה, שו' 121—122; גינזברג, עמ' 34.

2. לוח AB V, טור ב', שו' 39—41; קאסוטו, האלה ענת, עמ' 85.

למשל: „ד' בן-גוריון, זאת אומרת ראש הממשלה, אמר...“;
„בפוניטיקה, זאת אומרת בתורת-ההיגוי, אנו לומדים...“.
רק לעתים רחוקות משתמשים בצירוף זה במובן: אמור
מעתה, מזה אנו למדים, מזה מוכח, המסקנה מכאן היא, שמע
מינה, הווה אומר, מכאן ש- וכדומה. הואיל ושתי ההוראות
האלה שונות זו מזו, מן הדין לברר את משמעותו של צירוף
זה בתלמוד ובמפרשיו.¹

א. „גץ שיצא מתחת הפטיש והזיק — חייב. גמל שהיה
טעון פשתן ועבר ברשות הרבים ונכנס פשתנו לתוך החנות
ודלקו בנרו של חנוני והדליק את הבירה — בעל הגמל חייב.
הניח חנוני נרו מבחוץ — החנוני חייב. רבי יהודה אומר:
בנר חנוכה — פטור“ (בבא קמא ו' ו'). העיקרון שבמשנה הוא:
הגורם לנזק — חייב. ברישא בעל הגמל הוא הגורם; הרי
פשתנו נכנס לחנותו של החנוני, לרשות-היחיד שלו, ואילו
הנר הדלוק נמצא בהיתר ברשות-היחיד של החנוני. אבל
בסיפא הניח החנוני את נרו מבחוץ, ברשות-הרבים, באיסור,
ומשום-כך בעל החנות חייב. רבי יהודה מוסיף ואומר: בנר
חנוכה, הנמצא בחוץ — פטור. ובגמרא (שם סב ע"ב) אנו
קוראים: „אמר רבינא משמיה דרבא: ש"מ [= שמע מינה]
מדרבי יהודה: נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה“. רבינא

1. אמנם גם במקרא אנו מוצאים את הצירוף „זאת אומרת“ (זאת
אומרת: זה בני החי, ובנך המת; וזאת אומרת: לא כי, בנך המת, ובני
החי, מלכים א' ג כג), אך ברור, שאין הוא יוצא כאן מידי פשוטו:
„זאת“ — כינוי הרמוז לאשה. אין לה, לצירוף זה, אפוא כל קרבת משמעות
לכוונה המושאלת על שתי הוראותיה.

מסיק מדברי ר"י, שיש שיעור גובה בהנחת נר חנוכה. דברי רבינא אלו מובאים גם במסכת שבת (כא ע"ב) בשינוי לשון: „אמר רבינא: זאת אומרת: נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה. את מקום המלים „שמע מינה“ שבמסכת בבא קמא תפסה במסכת שבת לשון „זאת אומרת“. אם כן — זאת אומרת „שמעו „שמע מינה“. מכאן אנו למדים“ וכדומה. ב. „דאמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי שמעון בן לקיש: זאת אומרת ברכות אין מעכבות זו את זו“ (ברכות יא ע"ב). וברש"י (שם, סוף ד"ה אי אמרת בשלמא) נאמר: „שמע מינה: ברכות אין מעכבות זו את זו“. אף כאן „זאת אומרת“ פירושו „שמע מינה“ וכדומה. ג. „הכותב שתי אותיות בין בימינו בין בשמאלו וכו' — חייב. אמר רבי יהודה: מצינו שם קטן משם גדול, שם משמעון ומשמואל, נח מנחור, דן מדינאל, גד מגדיאל“ (שבת יב ג). דברי רבי יהודה פירושים: אע"פ שהכותב התכוון לכתוב שם ארוך ולא גמר את כתיבתו — חייב, הואיל והאותיות שכתב מצטרפות לשם קצר שלם. בגמרא (שם קג ע"ב) אנו קוראים על דברי ר"י: „מי דמי: מ"ם דשם סתום, מ"ם דשמעון פתוח?" [= וכי זה דומה: המ"ם של „שם“ סתומה (= מ"ם סופית), והמ"ם של „שמעון“ פתוחה?]. „אמר רב חסדא: זאת אומרת: סתום ועשאו פתוח — כשר“. מכאן מסיק רב חסדא, שכתבת מ"ם פתוחה במקום סתומה כשרה. אף כאן „זאת אומרת“ משמעו „מכאן יוצא“ וכדומה. ד. „השוכר את הפועלים ואמר להן להשכים ולהעריב — מקום שנהגו שלא להשכים ולהעריב, אינו יכול לכופן, מקום

שנהגו לזון — יזון, לספק מתיקה — יספק. הכל כמנהג המדינה.
 מעשה ברבי יוחנן בן מתיה, שאמר לבנו: צא ושכור לנו
 פועלין ופסוק עמהן מזונות, וכשבא אצל אביו, אמר לו:
 אפילו אתה עושה להן כסעודת שלמה בשעתו, לא יצאת ידי
 חובתך עמהן, שהן בני אברהם, יצחק ויעקב. אלא עד שלא
 יתחילו במלאכה, צא ואמור להן: על מנת שאין לכן אלא פת
 וקטנית בלבד. רשב"ג אומר: לא היה צריך, הכל כמנהג
 המדינה (בבא מציעא ז'א). המשנה דנה בשוכר פועלים סתם
 והיא קובעת, שאין לשנות ממנהג המדינה. בירושלמי (שם)
 נאמר: „אמר רב הושעיה: זאת אומרת, המנהג מבטל
 את ההלכה“. הוא מסיק אפוא מן המשנה מסקנה כללית. אם
 כן „זאת אומרת“ משמעו „מכאן אנו למדים“ וכדומה.
 ה. „אין הבוגרת רשאה לנוול את עצמה בימי אבל
 אביה“ (תענית יג ע"ב). ברייתא זו עוסקת בדיני אבלות והיא
 קובעת, שהבוגרת אינה חייבת באבלות. וז"ל של רש"י: „(אין
 הבוגרת) רשאה לנוול את עצמה, אלא מתקשטת, כדי שיקפצו
 עליה“. בהמשך הסוגיה מפורש, שהכוונה היא „כיחול ופרכוס“;
 כלומר, לבוגרת מותר להתקשט, אבל לנערה ולכל אבל —
 אסור. ובגמרא (שם) אמר רב חסדא: „זאת אומרת:
 אבל אסור בתכבוסת כל שבעה“. פירש רש"י: מדמוקמינן לה
 (= ממה שפירשנוה) בכיחול ופירכוס — הוא הדין לתכבוסת.
 היינו: הואיל ופירשנו בהתקשטות, נסיק, שהוא הדין לתכבוסת.
 אם כן שוב „זאת אומרת“ משמעו „מכאן יוצא“ וכדומה.
 אין אפוא השימוש ב„זאת אומרת“ בהוראה, השכיחה
 בשפת ימינו, וזה למקובל בדברי חז"ל.